

ИЛЮСТРАЦИЯ ИРИНДЕНЬ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

ОТНАРОДНАТА МИТЕКА
СВ. СВ. ИРИНДЕНЬ

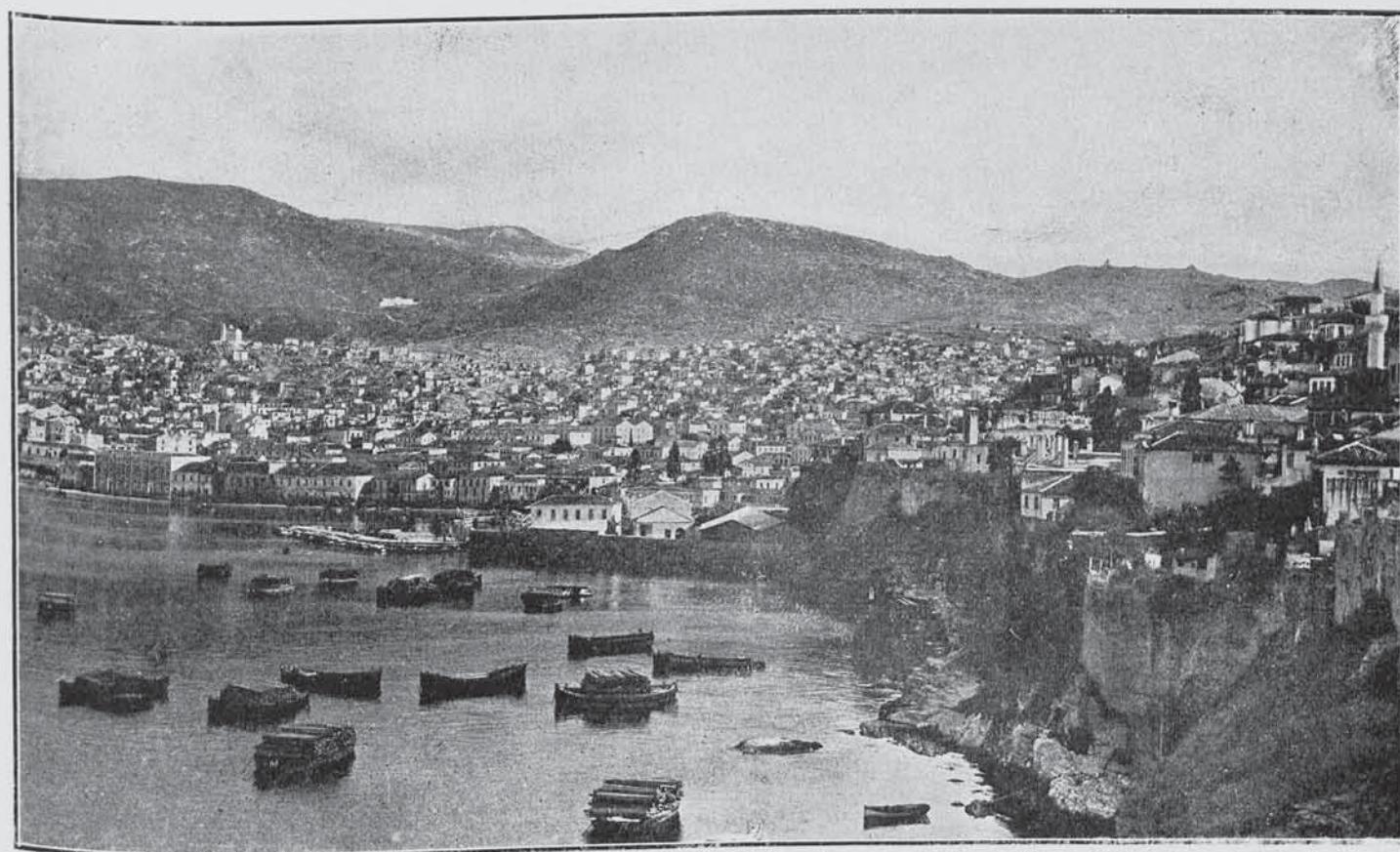
София

Първите революционни прояви въ Охридъ

Въ началото на 1903 год. политическото положение въ гр. Охридъ бѣ доста натегнато. Турската власт и турскиятъ комитетъ се гнѣвѣха, че не могатъ да хванатъ нишкитѣ на нашия комитетъ. Тѣ знаеха, че мястонахождението на нашия коми-

явни или тайни вратички; цѣлото българско население бѣше посветено въ дѣлото.

На 26. февруари 1903 година, въ 11 часа по турски, гражданинътъ Наумъ Теофиловъ-Фортомаровъ затвори магазина си и потегли да си отива

Македонското пристанище на Бѣло море — гр. Кавала.

тътъ е въ града. Само турската полиция имаше работа: залавяше съмнителни лица, които следъ 5—6 дни освобождаваше, за да залови други, безъ да може да открие каквото и да сѫ улики. Никакви обиски не бѣха въ състояние да откриятъ потайнитѣ действия на комитета ни.

Турскиятъ комитетъ продължаваше да действа съубийства; зачестиха убийствата въ полето, за които комитетътъ, чрезъ четитѣ си, жестоко отмъщаваше. „Бабаититѣ“ отъ турския комитетъ започнаха да се разхождатъ изъ християнските махали, за да срещнатъ нѣкой учитель, нѣкой интелигентъ човѣкъ и му „светятъ маслото“ — да го убиятъ.

Нашиятъ комитетъ взимаше за всичко предпазителни мѣрки. Даваха се нареддания чрезъ десетниците за предпазване. Забележи ли нѣкой, че насреща му иде турчинъ съ съмнително поведение, веднага влиза въ най-близката кѫща и се укрива. Всичкитѣ почти кѫщи се съобщаваха съ

дома, преди да настъпи нощта. Фортомаровъ бѣше въ връзки съ много видни турци и не допускаше, че турцитѣ и него ще считатъ за съучастникъ на комитетъ. Щомъ дойде Фортомаровъ до „Табаната“, срещу кѫщата на Чорбеви, бабаинътъ Даипъ, родомъ отъ Струга, излѣзе отъ срещното кафене и стреля върху Фортомарова. Той бѣ раненъ смъртоносно и издѣхна моментално. Убиецътъ, защеметенъ, застана на срещната страна, облегнатъ на зида на едно турско кафене. Полицията бѣше на лице и можеше да го залови, обаче, не стори това. Убиецътъ, следъ малка почивка, потегли и си отиде въ турските махали, необезпокояванъ отъ властта. Насъбраха се мѫже, жени, деца, викаха на полицията да залови убиеца, но полицията не мръдна, даже не послужи за пренасянето на мрътвия трупъ на Фортомарова.

Тайното революционно началство, състоюще се отъ Спиро Сарджовъ, Антонъ Кецкаровъ, Наумъ

Чакъровъ, Наумъ Анастасовъ, Иванъ Нелчиновъ, Наумъ Златаревъ и Левъ Огняновъ, има по тоя случай заседание въ дома на Антонъ Кецкарова. Следъ обстойно обсъждане по това убийство, реши се да се направи една внушителна демонстрация, а именно:

1) Да се затвори чаршията най-малко за 5–6 дни;

2) Да се пише окръжно до четитѣ въ района ни и до селскитѣ началства, никой да не слизи въ града и да не донася никакви продукти;

да викатъ на беледие-рейзи (кмета) и каймакамина: „Заловете убийците, не ни е възможно да отвараме дукяните и работимъ, дайте хлъбъ и сигурност за живота, или хвърлете ни въчички въ езерото;“ в) следъ обѣдъ всички да присъствуватъ на погребението на Наумъ Фортомарова;

5) Терориститѣ Анастасъ Каневчевъ и Зиско Гребенаровъ утре да разпоредятъ съ групите си да наблюдаватъ да не би нѣкой да отвори дукяна си или да не се яви на демонстрацията;

6) Гражданитѣ: Климентъ В. Заровъ, Ставре

Четата на Битолския войвода Лука Джеровъ.

3) Да се отправи направо до Султана телеграма, подпечатана отъ всички мухтари на махалите ни съ следното съдържание:

„Животъ невъзможенъ, преследвани и убивани и въ полето, и въ града, и въ домовете. Днесъ Наумъ Фортомаровъ, единъ отъ поченитетъ граждани, предъ очите на полицията и населението бѣ убитъ отъ стружанина Далипъ. Полицията не мръдна и не залови убиеца. Цълото гражданство отъ страхъ да не го намърши сѫщата участъ не излиза и не отваря чаршията. Молимъ височайша защита, залавяне и примърно наказване на убийците и злосторниците“;

4) Началникътъ на десетниците още тази вечеръ да се разпореди, за да се извести въ всѣка кѫща: а) никой да не отваря дукяните си до второ разпореждане; б) утре мѫже, жени и деца да отидатъ предъ беледието (общината) и хукюмата и

Спространовъ, Спасе Нерѣзановъ и Петрушъ Коцаревъ утре отъ тѣмни зори да заминатъ за Битоля и да се явятъ предъ Окръжния комитетъ, за да взематъ упътвания, какво да направятъ предъ валията и консулитъ по събитията ни въ града;

7) Утре, въ 8 часа следъ пладне по турски, погребението на Наумъ Фортомарова да стане при голѣма траурна манифестация въ присъствието на гражданството и учениците. Въ черквата ще държи речь Наумъ Анастасовъ, а на гроба — Наумъ Чакъровъ;

8) Не бѣше изключена възможността турскиятъ комитетъ, въ съгласие съ властта, да направи нѣкой лудория, затова революционното началство взе мѣрки, всѣки десетникъ да си мобилизира групата, самъ да си опредѣли сборенъ пунктъ и да бѫде въ връзка съ началството. Сборни пунктове за бойцитѣ бѣха опредѣлени: „Горна порта“, „

„Челница“, „Саатотъ“, „Горни Сарай“ и „Кукуля“. Бѣха опредѣлени наблюдателни пунктове: а) за хукюмата отъ кѫщата на Ставре Спространовъ; б) за възможното влизане на турци въ Вароша — отъ кѫщата на Карадимчевъ и в) срещу възможно влизане на турци въ Месокастро и Котишча, Спиро Сарджовъ и Наумъ Златаревъ взеха грижата съ десетниците отъ тия квартали да наредятъ наблюдателни пунктове. Сѫщо и на пазванитѣ (тѣ бѣха българи и посветени въ дѣлото) дадоха се инструкции, какво да правятъ въ случаи на нѣкоя лудория отъ страна на турцитѣ;

9) Да се пише още тази вечеръ на четирирѣй районни чети да се приближатъ къмъ града и вслучай че турцитѣ нападнатъ българското население, четитѣ съ въоружено селско население да нахлуятъ въ турските махали.

Следъ даването на тия наредждания, всѣки единъ отъ началството си взе бележка, кой какво да пише и извѣрши. Всичко се извѣрши навреме: цѣлата ноќь началството, терористите и десетниците бѣха на работа. Всичко разпоредено и предписано отъ началството се изпълни навреме. Още вечеръта градътъ закипѣ — граждани отиватъ въ кѫщата на Фортомарова, за да изказватъ съболезнованията и сѫщевременно да разпрѣсватъ заповѣдъта за затварянето на чаршията.

Първата вечеръ мина много тихо — никаквъ признакъ за смутъ отъ страна на турското население. Климентъ Заровъ, Ставре Спространовъ, Спасе Нерѣзановъ и Петрушъ Коцаревъ заминаха още отъ тѣмни зори за Битоля. Сутринта рано Маликъ, писаръ по турски езикъ въ Митрополията, написа телеграмата по турски езикъ безъ знанието на владиката Методий. Той, владиката, бѣше въ конфликтъ съ комитета ни, защото не искаше да внесе 20 лири турски въ касата на комитета. Мухтаритѣ, за да подпечататъ телеграмата, единъ по единъ се явиха на телографо-пощенската станция. Началникътъ на станцията не желаеше да я протелеграфира безъ разрешение на каймакамина. Каймакаминътъ разреши, понеже имаше вече и преписъ до него отъ телеграмата.

На втория денъ, турското население и хукюматътъ бѣха очудени отъ тази постѣжка на българитѣ и на останалото християнско население — цѣлата чаршия биде затворена. Цѣлото гражданство: мжже, жени и деца бѣха настѣдали около беледието и викаха: „дѣ е убиецътъ, да се заплови; не може да се живѣе; не може да се работи; дайте хлѣбъ и сигурностъ или хвѣрлете ни въ езерото“. Отъ беледието гражданството мина посрѣдъ чаршията, влѣзе въ махалата Варошъ и се отправи за хукюмата съ сѫщите викове.

Погребението пѣкъ на Наумъ Фортомарова бѣ импозантно. Опѣлъто му стана въ черквата „Геракомия“, а се погреба въ гробищата на черквата „Свети Никола“ (Долнѣ порта). Наумъ Анастасовъ-Цвѣтиновъ дѣржа въ черквата не траурна, а чисто революционна речь. Щадейки само авторитета на Султана, той подканяше населението къмъ безстрашие, за да спасимъ турската империя, та да могатъ да живѣятъ всичките народи въ тая империя въ братство, равенство и свобода.

Надвечеръ, на третия денъ отъ случката, дойде отъ Битоля моавинътъ (помощникътъ на валията) Паскаль ефенди (арменецъ) и заповѣда на владиката на подкани населението да отвори чаршията. Владиката повика еснафитѣ въ митрополията и ги

помоли да отворятъ дюкянитѣ си. Тѣ, обаче, отказватъ да сторятъ това, като казватъ, че се опасяватъ за живота.

Муавинътъ пожела да се събератъ всичките хора отъ еснафитѣ, за да изслуша молбата имъ.

На четвъртия денъ, наредено бѣ да стане среща съ муавина въ Взаимното училище. Комитетътъ веднага следъ пристигането на муавина реши да накара нѣкои отъ еснафа да говори на муавина отъ страна на гражданството. За тѣкъвъ човѣкъ комитетътъ намѣри за добре да бѫде Христо Топен-

Миланъ Дѣлчевъ, братъ на Гоце Дѣлчевъ, убитъ като него въ сражение съ турцитѣ.

чаровъ, човѣкъ на около 65 годишна възрастъ. Той знаеше говоримия турски езикъ превѣзходно; възпитанъ и образованъ бѣше на грѣцки; самоукъ бѣше на български езикъ; бѣше добъръ българинъ и макаръ да бѣше въ добри отношения съ турцитѣ, симпатизираше на дѣлото ни. Той наскоро тогава бѣше покръстенъ въ дѣлото ни и доброволно бѣше внесълъ помощъ 20 лири турски. Христо Топенчаровъ бѣше състоятелъ човѣкъ, бѣше шивачъ и търговецъ на сукна. Това решение на комитета се съобщи на Христо Топенчарова съ надлежнитѣ упътвания, а именно: отъ страна на гражданството да изкаже вѣрноподанически чувства къмъ Султана, но смѣло и безъ колебание да говори противъ размирниците и убийците-турци, на които обикновено нѣщо е да убиватъ раята; да изтѣкне, че убийците винаги сѫ били покрови-

Първата политическа афера въ Дедеагачкия революционен районъ

(Спомени и бележки)

Дедеагачкият революционен районъ всъкога е бил единъ отъ най-спокойните райони въ цъдлия Одрински вилаетъ. Презъ всичкото време на революционната дейност въ него не се случиха голѣми политически афери, които да предизвикатъ масови арести, или масово емигриране. Слабо го засегнаха и голѣмата Мерхамлийска афера и въстанието презъ 1903 година. На нѣколко пъти само малки политически афери нарушиха спокойствието му, но и тѣ съ време биваха ограничени и задушени. Такава е аферата, която се откри съ задържането на Христо Палата отъ с. Лѫджакъй, преди която турцитъ и не подозираха дори съществуването на революционна организация въ Дедеагачко, и която, благодарение на щастливото стечание на обстоятелствата, можа да биде ограничена още въ самото начало.

Тогава ние бѣхме още деца и не можехме всичко да разберемъ. Много нѣща и събития само ни правѣха впечатление, врѣзваха се дълбоко въ паметта ни, безъ да засегнатъ сърдцата и разсѫдъка ни, за да бѣдатъ по-късно обяснени, разтълкувани и разбрани. Но имаше и такива нѣща, които ние наведнажъ разбирахме, безъ да ни се даватъ каквито и да било тълкувания за тѣхъ. А тревогата и беспокойствата на възрастните всъкога ни заразяваха, разбиваха доброто ни детинско настроение и ни причиняваха страдания.

Когато въ с. Дервентъ презъ лѣтото на 1901 год. пристигна кавалерийският възводъ на Абдурахманъ ефенди, нашето детинско безгриже бѣше силно помрачено. Безъ да ни се каже каквото и да било, ние схващахме, че надъ селото ни се надвеси опасността и че ще се случатъ лоши нѣща. Нашето беспокойство порастна още повече, когато видѣхме какъ разтревожени и угрожени бѣха възрастните и какъ мнозина отъ посветените въ дѣлото, които още не бѣха получили своето кърщение въ опасностите — напуштаха селото и бѣрзаха да се скриятъ въ пазитъ на гората, страхувайки се да не бѣдатъ подирени и задържани.

Задържането на Христо Палата е станало съвръшено случайно. Той самичекъ не обичаше да се говори за тази случка и колкото пъти го запитвахъ за нея, той отбѣгваше да ми даде категориченъ отговоръ. Тогава се говорѣше, че бѣль арестуван въ свръзка съ нѣкаква си кражба на коза. Какъ, обаче, отъ кражбата бай Христо е достигнал до положение да се признае като участникъ въ революционното движение и да разкрие други хора, съ които като междуселски куриеръ е влѣзъл въ контактъ, и до денъ днешенъ, както

телствувани отъ официалната власт; да изтѣкне цѣлата македонска мартирология отъ 40—50 години насамъ на невинно убити българи изъ лозята, въ чаршията, въ дюкяните, въ домовете; да изтѣкне, че днесъ е вече планомерно убиването на българското население; да изисква залавянето на убиеца на Наумъ Фортомарова и смѣняване цѣлата полиция съ хора честни, които милѣятъ за доброто на империята ни подъ скрѣтъра на Султанъ Абдулъ Хамида.

Христо Топенчаровъ се съгласи да изтѣкне всичко гореказано предъ муавина. (Следва).

Антонъ Кецкаровъ.

за самия мене, така и за по-голѣмата част отъ съвременниците остана недостатъчно уяснено.

Палата, когото кавалеристите доведоха вързанъ съ себе си, не бѣше отъ първите работници на Организацията. Той тогава даже не бѣше така „разтропанъ“ човѣкъ, какъто стана по-късно и какъвто мнозина отъ по-младите го помнятъ. Името му, положението му и всичко свързано съ тази афера ние научихме по-късно, и то благодарение на по-възрастните отъ настъ деца, които се учеха отъ своите по-голѣми другари, нѣкои отъ които бѣха посветени вече въ дѣлото и които съ голѣма словоохотливост разправяха всичко що знаеха за революционната организация.

Така или иначе Христо Палата бѣше даль въ рѣжетъ на властта нишката на чорапа. Като не можалъ да издѣржи изтезанията, той признава, че като кърдия се е срѣщалъ съ комитетъ, които съ го пращали да носи писма на учителя Вълчо въ с. Еникой и на Петко въ с. Дервентъ. На кой Петко е носилъ писмото, обаче, не можалъ да каже положително, понеже не е знаялъ презимето му. Помнитъ само, че, когато пристигналъ въ селото, отбилъ се въ дюкяна на единъ Петко, който го завелъ у другия Петко, за когото е било писмото, въ една кѣща, стълбата на която имала четири стъпала. Въ Дервентъ бѣ доведенъ, за да може да посочи дюкяна на първия Петко и самия него, та съ помощта на последния да може да се установи кой е другия Петко.

Много основателно посветените въ дѣлото бѣха се изплашили. Палата вече бѣше ракиъръ съществуването на революционната организация и бѣше посочилъ двама отъ ръководителите на селски революционни групи. Какво щѣше да стане понататъкъ? — Ако и посочените отъ него лица се покажатъ слабохарактерни като него, ще разкриятъ и други нѣща и ще посочатъ и други хора. По този начинъ и цѣлиятъ край щѣше да пламне и незакрепналата още революционна организация щѣше да бѣде разкрита съ всичките и разклонения и щѣше да бѣде омаломощена и разнебитена. Турцитъ вече самодоволно потриваха рѣже и весело се усмихваха. Тѣ бѣха почти сигурни, че ще изнесатъ добри успѣхи въ издирванията си и ще могатъ да изпълнятъ затворите и да нанесатъ добъръ ударъ на българщината въ Дедеагачко.

За голѣмо щастие на българите и за нещастие на Абдурахманъ ефенди, обаче, не се слути това, което се очакваше. На това спомогна, преди всичко, навременното бѣгство на Петко Мандаджиева — бакалинътъ, при когото се е отбивалъ Палата. Това обстоятелство замедли малко работата и даде време на Христо Палата да избѣга отъ училището, въ което бѣше задържанъ. Благодарение на това бѣгство, не можа да се състои очната ставка между Палата и Вълчо Тюркюджиева, когото група кавалеристи доведоха отъ Еникой. Не можа да стане очна ставка и съ Петко Вълковъ Атиповъ — тогавашниятъ ръководителъ на Дервентската революционна група, на когото Палата е носилъ писмото и който бѣ задържанъ само по съмнение.

Турцитъ узнаха за бѣгството на Палата едва тогава, когато пратената въ Еникой група се завръна и доведе учителя Вълчо Тюркюджиевъ, съ когото бѣглецъ трѣбваше да се срещне на

очна ставка. Вдигна се голъма тревога срѣдъ тѣхъ. Веднага бѣха взети мѣрки за залавянето на избѣгалия. Изпратиха се разезди въ всички посоки, въ които Палата имаше възможност да избѣга — главно по пътищата за Домуздере и Лаждакъ. Напразно бѣха, обаче, всичките усилия на тѣзи разезди. Палата вече бѣше успѣлъ да стигне гората, която достига почти до кжшитѣ на селото. Говорѣше се, даже и отпосле, че единъ отъ разездите попадналъ въ диритѣ му и наスマлко щѣлъ да го залови, но той съ време успѣлъ да влѣзе въ гжстата

— Така може да те усѣтятъ и застрелятъ.
— По-добре да ме убиятъ, отколкото живъ да ме държатъ въ ржетѣ си!

— Ти почакай малко — казалъ му Сулеъ.
— Азъ ще наглася, когато избѣгашъ, да не могатъ да те усѣтятъ. И отишель въ дюкяна на малкия Алекси. Както по-късно обясняваше Сулеъ, той действувалъ така, не само защото искалъ да помогне на единъ християнинъ, но защото се опасявалъ, че ако стане стрелба, може да пострада и семейството на дъщеря му. Въ дюкяна той заварилъ

Водачите на революционната организация въ Одринско, които подготвиха и ржководиха въстаническите действия въ този край. Всѣдъ тѣхъ сѫ: Михаилъ Герджиковъ, Стаматъ Икономовъ, Христо Силяновъ, Кръстьо Българията, Георги Минковъ и други.

шума на гората и да се укрие отъ погледитѣ на преследващите го турци.

За самото бѣгство ние малките научихме подробностите по-късно отъ по-голѣмите, които като настъ учеха отъ още по-голѣмите. То е станало съ съдѣствието на Петко Сулеъ, Алекси Николовъ (Малкия) и Митрю Пастриловъ. Петко Сулеъ, който въ младините си е билъ укривател и приятел на капитанъ Петко Киряковъ, съвсемъ случайно е отишель по работа у зетя си, кжшата на когото бѣше разположена точно срещу онази училищна стая, въ която е билъ задържанъ Палата. Като забелязалъ, че арестантът се щури като лудъ въ стаята и оглежда прозорците, Петко Сулеъ разбралъ, че се готови да бѣга, приближиль се до отворения вече прозорецъ и го запиталъ, какво мисли да прави.

— Ще бѣгамъ! — твърдо и отсѣчено му отговорилъ Палата.

само бакалина и Митрю Пастрилова. Тѣ съ готовност се съгласили съ Сулеа да подпомогнатъ бѣгството и скроили следния простишечъ планъ: когато часовоятъ бжде къмъ най-отдалечения отъ стаята на арестанта жгъль на училището, Митрю Пастриловъ ще се запложи къмъ черквата. Когато Сулеъ, който ще чака въ двора на дъщеря си, види Пастрилова, че вече отива къмъ черквата, ще съобщи съ знакъ на Палата, че е настѫпилъ удобния за бѣгане моментъ, и последниятъ ще скочи презъ прозореца, разположенъ на 6 метра отъ земята.

Когато отъ всички посоки се завърнаха съ празни ржце всичките изпратени по следитѣ на бѣглеца разезди, турцитѣ започнаха да се стѣгатъ за пътъ. Тѣ разбраха, че нишката на чорапа се изпльзна отъ ржетѣ имъ. Като нѣмаха въ ржетѣ Палата, тѣ нѣмаха свидетели противъ задържаните. Само ако последниятъ се окажеша слабохарактерни

хора, като избъгали вече арестантъ, и съобщъха нѣщо по дѣлото, тѣ отново щѣха да пипнатъ въ ржетѣ си изпуснатата вече нишка. Абдурахманъ ефенди, който при пристигането си въ селото бѣше съ грѣйнало отъ радостъ лице, сега чувствуваше поражението си — въ продължение на цѣлъ единъ часъ бѣснѣше и навикваше всѣки, който се изпрѣчеше предъ очитѣ му. Когато, обаче, се успокой и обмисли положението, заповѣда на войниците си да се готвятъ за пѣтъ и преди да залѣзе слънцето напуска селото.

Да бѣше си отишель Абдурахманъ ефенди само съ войниците си, неговото поражение щѣше да бѫде пълно. Аферата щѣше да бѫде задушена напълно и отъ сърдцата на посветените щѣше да падне тежкото бреме, което ги притисна съ пристигането му въ селото. Но той отведе съ себе си и двама нови арестанти: Петко В. [Атиповъ,

отрицание да пазятъ организационните тайни. Надеждата, че тѣ издържатъ докрай, отденъ наденъ все повече порастваше. Но все пакъ пълно успокоение не можеше да настѫпи и съмнението не можеше да бѫде прогонено отъ сърдцата еднакъ завинаги.

Така се изнизвала днитѣ единъ подиръ други, еднообразни като листовѣтъ на стененъ календарь. Едва мъкъ края на третата седмица се завърна въ селото Петко В. Атиповъ. Бѣше издържалъ нечувани мжки и изтезания, които разбиха здравето му и скратиха живота му съ много години, безъ да се признае въ каквото и да било. Освободенъ бѣше, понеже джелатитѣ му вече бѣха се отчаяли и понеже липсваха каквито и да било доказателства противъ него. Той донесе новината, че Вълчо направилъ самопризнания, че се срѣща съ комитетѣ, безъ да издаде въ този моментъ други хора, поради което е билъ изпратенъ въ

Одринъ за по-нататъшно изследване. Значи, аферата не бѣше още окончателно удушена. Надъ Дедеагачкитѣ села все още бѣха надвесени голѣми градоносни облаци, които всѣки моментъ можеше да се изсипятъ надъ главите на посветените и да попразятъ българщината въ този край.

Нѣколко дена следъ освобождението на Атиповъ, въ Дервентъ пристигна районната чета, предвождана отъ организатора Коста Нунковъ, и отседна въ кѫщата на Иванъ Гаджова. Съ себе си тя доведе и Христо Палата, който следъ избѣгването си се явилъ самъ и се предадъ въ ржетѣ на войводата. Свиканъ бѣ революционниятъ сѫдъ, за да бѫде

Палата, който съ слабохарактерността си предизвика първата политическа афера въ района. Още въ самото начало на заседанието се оформили две гледища. Първото, формулирано отъ секретаря на четата, е било да се приложи буквата на устава и Палата да бѫде осъденъ на смърть и екзекутиранъ. Второто, застѫпвано отъ селския ржководител Атиповъ, който бѣше и потърпевшъ, е настоявало да се взематъ въ съображения, като смекчаващи вината обстоятелства, че Палата съ рискъ на живота си е избѣгалъ и съ това донѣкѫде е поправилъ грѣшката си и че самъ се предадъ въ ржетѣ на четата. Предложи се да се издаде оправдателна присъда. Къмъ второто гледище се присъединилъ и самъ войводата и Палата бѣ оправданъ и насъкоро бѣ прехвърленъ отъ четата задъ граница.

Положението сега оставаше изключително въ ржетѣ на изпратения въ Одринъ Вълчо Тюркюджиевъ. Тамъ той е призналъ още, че е получилъ оружие отъ комитетѣ и че го е скрилъ въ селските лозя. Следъ тѣзи му нови показания, той бѣ доведенъ въ Дедеагачъ и Еникьой, за да посочи кѫде е заровено оржието. Тука той е можалъ да научи за присъдата противъ Палата и, насърдченъ, може

Съборъ въ монастиря Свети Илия при с. Мирковци, Скопска Черногория.

ржководителътъ на Дервентската революционна група, задържанъ само по съмнение, и учителя Тюркюджиевъ отъ Еникьой, задържанъ по сигурните показания на Палата. Всичко сега зависѣше отъ тѣхната издръжливостъ. Издържатъ ли тѣ, щѣха да бѫдатъ въ скоро време освободени. Но ако и тѣ излѣзатъ слабохарактерни като Палата, огънътъ отново щѣше да се разгори и организацията отново щѣше да се изложи. Поради това, съмнението не напусна душите заедно съ турска кавалерия. И следъ нейното заминаване сърдцата все още бѣха неспокойни, а лицата бѣха посрънни и загрижени.

Всѣка нощъ въ дома се събраха по 5—10 души отъ посветените. Питаха се единъ другого, какво ново има за положението на арестуваните. Всѣки денъ се пращаха хора въ града да могатъ да научатъ нѣщо, но това, което донасяха, бѣше незадоволително и недостатъчно. Задържаните били всѣкидневно изтезавани. Но какви показания сѫ дали, никой не знаеше. Утешаваха се само съ факта, че нови аести не последваха, а този фактъ единственъ съ голѣма сигурностъ свидетелствуваше, че задържаните, въпрѣки голѣмите изтезания, все още продължаваха да се държатъ твърдо и съ себе-

би, отъ нея, можа да издебне удобенъ моментъ и да избѣга. Крилъ се е нѣколко време въ околността на Еникьой, като е изпратилъ брата си при Нункова да му каже, че иска да се яви при него. Казвали сѫ му, че може да бѫде наказанъ съ смърть, но той е отговорилъ: „И на парчета да ме направятъ, заслужавамъ го. Азъ избѣгахъ, защото ме бѣше страхъ да не издамъ и други организационни тайни, които досега успѣхъ да упазя, а не за да запазя живота си“. И нѣколко дена следъ това, той пристигна въ Дервентъ, кѫдето квартируваше районната чета и се предаде въ рѫцетъ ѝ.

Както и при сѫденето на Палата, въ време на заседанието сѫ се оформили две гледища. Пакъ наддѣлъ гледището на Петко В. Атиповъ, който предъ сѫда е казалъ: „Вълчо трѣбаше да бѫде убитъ докато бѣше въ рѫцетъ на турцитъ. Само тогава екзекуцията му щѣше да има назидателно значение. Но сега, следъ като той самъ се е изложилъ на турскитъ куршуми, за да подпомогне ограничаването на аферата и следъ като самъ намѣри четата и се предаде въ рѫцетъ ѝ, срамъ е за насъ да посегнемъ на живота му. Ако ние направимъ това, ще кажемъ на хората си: сгрѣшите ли единъ пѫтъ, не се опитвайте да поправяте

грѣшката си, а отивайте докрай. Хората сѫ създадени да грѣшатъ. Но и следъ като сгрѣшатъ, трѣбва да не губять присѫтствието на духа и да се мѫчатъ да поправятъ грѣшките си, макаръ че това би имъ костувало живота“.

Следъ тѣзи думи на Атиповъ, надъ Туркюджиева била произнесена оправдателна присъда и той, като Палата, бива прехвърленъ задъ граница, за да не се върне вече никога въ родния си край. Съ това аферата, благодарение самоотвержеността на двамата бѣглеци и благоразумието на Атиповъ и Нункова, дойде до своя край. Турцитъ следъ избѣгването на Туркюджиева окончателно изтѣрвала нишката отъ рѫцетъ си и всичко окончателно загльхна. Изплашенитѣ революционни легални деятели се вече напълно успокоиха. Тѣ получиха вече кърщение въ опасността и станаха по-смѣли и по-предприемчиви. Развитието на тази първа политическа афера ги убеди, че и отъ най-голѣмитѣ опасности човѣкъ може да излѣзе и спаси положението, стига да му не липсватъ куражъ и присѫтствие на духа и че още по-добре е, ако всички дейци култивиратъ въ себе си твърдостта и издръжливостта на Атиповъ.

Станимиръ Поповъ

Константинъ Нунковъ

Константинъ Нунковъ е роденъ въ гр. Чирпанъ на 8. юни 1877 година. Той е рожба на тоя южно-бѣлгарски градецъ, който излъчи изъ своите стрѣхи: поета-революционеръ Пѣйо К. Яворовъ, буйния терористъ въ Драма Пѣйо Радевъ-Гарваловъ, самоотвержения Зъхненски войвода Христо Мановъ и смѣлия Велешки войвода — организаторъ Стефанъ Петковъ Сиркето — деца на една генерация, всички съврѣстници.

Нунковъ бѣше високъ,строенъ и извѣнредно пъргавъ младежъ. Той бѣше съ горещъ темперамънтъ, упоритъ и прямолинеенъ; търсѣше истината и правдата, на които служеше безъ користъ, и не можеше да търпи търгашеството. Тия негови качества го издигнаха предъ другари и съратници.

Още въ неговитѣ крехки младини нищетата похлопвала на бащината му стрѣха. Сиромашкото тегло въ родния му западналъ градецъ, кѫдето можеша да живѣятъ само по-заможните семейства, а дребните еснафи и работници, поради липса на работа, бѣха обречени заедно съ своите семейства на физическо изтощение, това именно сиромашко тегло и неговитѣ последици се бѣха врѣзали живо въ душата на неврѣстния Нунковъ.

Като ученикъ въ IV. класъ, поради единъ бунтъ на учениците въ Пловдивската гимназия, Нунковъ бива изключенъ и по неволя за винаги се прости съ мечтата си — да има гимназиално образование. Той бѣше жаденъ за наука, но грубата действителностъ се изпрѣчи на неговия пѫтъ. Още като неврѣстно дете, изоставенъ на произвола на сѫдбата, той трѣбаше да се грижи за насѫщия хлѣбъ. Той се помжчи да завѣрши гимназията въ другъ градъ, обаче, това не му се удава. Така той се прости съ много свои мечти и реши да добие съ постояненъ трудъ своето самообразование. Презъ тоя периодъ, може смѣло да се каже, печатарските работници бѣха едни отъ най-издигнатите въ просвѣтно отношение, вследствие на което той решава да изучи печатарския занаятъ.

Така той става словослагателъ. Отпосле той влиза въ другарски врѣзки съ Димитъръ Бойкинова, Михаилъ Герджикова и др. младежи въ Пловдивъ и се отдава всецѣло на изучаване на анархистическата литература.

Презъ 1895 година, още 18-годишнъ юноша, той заминава четникъ въ Македония. Поради неподготовката на въстанието и лекомислието на тогавашните дейци, паднаха много жертви и цѣли села бѣха опожарени. Неспокойната душа на Нункова отъ това разрушение се разочаровава. Но при все това въ него се загнѣздава мисълъта, че въ Македония трѣбва да се действува само на терористически начала. За тази тактика и методъ на действие изъ поробените краища, той усилено се подготвя и искаше да се наложи на известни срѣди, дѣржещи кормилото на будната македонска съвѣтъ по онова време.

Той постѫпва да отслужи военната си тегоба, съ единствената целъ да изучи военното изкуство, което се явяваше така необходимо за бѫдещите му революционни действия. Като войникъ, той се запознава съ минно-взривното дѣло, обаче, недоволенъ отъ това, че научилъ въ казармата, той, следъ уволнението си отъ военна служба, на свои срѣдства заминава за Швейцария, за да се запознае по-основно съ минно-взривното дѣло. Въ Женева, между руските революционери-емигранти, той преживѣва нѣколко месеци. Въ постоянните беседи въ руските кръжици, той се оформява напълно като убеденъ анархистъ. И отъ завѣрщането си отъ Швейцария до последния моментъ на своя буренъ животъ, Нунковъ, кѫдето отиваше или говорѣше съ нѣкого, непрестанно разправяше за динамитъ и бомби.

Въ неговото революционно поприще го спѣваше обстоятелството, че той трѣбаше да подпомогне своята малка сестра да завѣрши гимназията. Това именно го заставя нѣколко години неуморно да работи и издръжка своята сестра. Щомъ послед-

нята взема своята матура, Нунковъ се видѣ свиденъ отъ всѣкакви грижи и всецѣло съ своята отзивчива душа се отдава на македонското освободително движение.

Презъ 1900 година, Нунковъ влиза съ чета въ Джумайско, кѫдето по това време се водѣха ожесточени борби съ върховиститѣ. При една засада, устроена отъ върховистка чета, Константинъ Нунковъ пада тежко раненъ и едва сполучва да се прибере на лѣчение въ България.

Следъ това Нунковъ решава да продължи своята революционна дейност въ Одринско. Презъ сѫщата 1900 година, той, като „търговецъ на едро“, последователно посещава Одринъ, Малко-Търново и други градове, предлагайки на градските революционни комитети да му отпуснатъ необходимите материали срѣдства, за да може съ сви другари да устрои атентати по ж. п. линия Мустафа паша — Цариградъ. Обаче, по това време дейцитѣ, поставени начело на току-шо зараждащето се революционно движение на Одринско, бѣха слабо подгответи, неопитни и, най-главното, недовѣрчиви, поради което Нунковъ не можа да сполучи въ своята мисия. Това, разбира се, не отчайва Нункова и той продължава да търси допирни точки съ разни комитети, за да може да навлѣзе въ Одринско.

Презъ 1901 и 1902 години той обикаля Ахъ-челебийско, предлагайки услугите си да устрои атентатъ по ж. п. линия Дедеагачъ — Гюмюлджина — Ксанти, обаче, не му се дадоха на разположение необходимите материали и той се завръща въ България. Съ своите обиколки изъ Одринския вилаеть Нунковъ доби голѣма опитност и познания на мѣстните условия въ този край, поради което, подпомогнатъ отъ група Одрински дейци, на конгреса презъ 1902 година той сполучва да се наложи. По решение на конгреса нему се възлага да организира Гюмюлджинско и Дедеагачко, като сѫщевременно проучи и мѣстните условия за извръшване атентати. Нунковъ се заема съ възложената му отговорна работа въ този голѣмъ районъ, кѫдето го заварва въстанието, въ което той взема активно участие. Презъ 1904 година, недоволенъ отъ слабата дейност въ Одринския вилаеть, той предъ конгреса въ гр. Варна слага дадения му мандатъ, за да може да се отдава всецѣло въ услугите на ВМРО съ районъ на действие въ Македония, кѫдето той искаше да осъществи обмислените си предварителни планове за атентати по ж. п. линия Куманово — Велесъ.

Константинъ Нунковъ се числѣше въ групата на анархистъ-терористи. По принципъ, тактиката и методите на действие на тая група, въ борбата за освобождение на македонския народъ, се свеждаха единствено въ систематичния тероръ и атентати върху висши турски сановници, европейски капиталисти, европейски банкови институти и ж. п. линии. Мнозина дейци отъ тая група се явяваха въ услуга на ВМРО, като бѣха използвани въ нѣкои терористични акции.

Като убеденъ терористъ, съ голѣма теоритическа и практическа подготовка по взривните материали, отъ една страна, и особено подъ влиянието на анархистическиятѣ срѣди въ България и Швейцария, отъ друга страна, Нунковъ съ възторгъ прегърща теорията на систематичния тероръ. Презъ 1901 година, той излиза съ специална своя брошура, въ която защищава своите възгledи. Презъ 1902 година, Нунковъ излази съ новата си брошура „Взривните вещества и тѣхното употребление“, съ която брошура дава теоретически полезни съвети и напутствия необходими при манипулирането съ взривни материали, бомби и пр.

Презъ 1904 година, когато Нунковъ застава начело на Кумановския революционенъ районъ, той намѣри въ Кумановско мощнни селски организации и узна голѣмата мрежа на пробуждащите се отъ летаргия робски маси; той видѣ мрежите, които кръстосваха четирите краища на Македония. При това фактическо положение на нѣщата, което, пора-

ди слабата организация въ Одринско, му се виждаше невѣроятно, изведенажъ изпѣква предъ него онай сила и мощна ВМРО, която бѣше вездесѫща и смѣла въ своите революционни стремежи. Въ нея същата душа бѣзо настѫпи пъленъ преломъ. Маскаръ и убеденъ анархистъ-терористъ, Нунковъ бѣзо схвана, че такава една всенародна революционна организация съ течение на времето ще се наложи съ своите методи на действие, съ своята тактика и съ своите цели на общественото мнение въ Европа, вследствие на което напълно възприе становището на ВМРО и съ цѣлия си жаръ на памененъ бунтовникъ всецѣло се отдава на градивна работа.

Съ своя организаторски духъ и бунтовнишки стремежъ Константинъ Нунковъ бѣзо преорганизира възложението му Кумановски революционенъ районъ, подготвяки се презъ пролѣтъта на 1905 година да начене терористически акции и атентати.

Коста Нунковъ.

Наредъ съ това, той се впусна въ една бърза акция за унищожаването на появилитѣ се нѣколко сърбомански гнѣзда въ Кумановско.

Но не би. На 11. февруари 1905 година, войводата Константинъ Нунковъ съ група четници влиза въ село Къшани (Кумановско), кѫдето залови и екзекутира осъдения на смърть отъ ВМРО шпионинъ Петрушъ, следъ което бързо се оттегля въ с. Кутлибегъ (Кумановско) при останалите си четници. Обаче, друго шпионско око издебва четата и на 12. февруари 1905 година, голѣма турска потера я обкръжва. Започва се ожесточено сражение между четата и потерата, което трае 5–6

часа. Привечеръ, поради привръзване на патронитѣ, цѣлата чета се втурва на щурмъ да си пробие путь. Въ разразилата се кървава стихия, всички четници падатъ избити. Войводата Нунковъ, макаръ и тежко раненъ, предъ очите на потерашитѣ получава да си счупи пушката и револвера, за да не паднатъ въ неприятелски рѣце.

Така завърши своя жизненъ край младиятъ Нунковъ на македонското бранно поле. Него никога не ще забравяятъ кумановчани, които, въ шегитѣ и кроткитѣ усмивки на Нункова, виждаха олицетворение на човѣка-идеалистъ, роденъ само за смѣли подвизи.

Стефанъ Аврамовъ

Пътъ презъ Бабуна планина, който съединява Вардарската долина при гр. Велесъ съ гр. Прилепъ и Пелагонийското поле

Учебното дѣло въ гр. Прилепъ

Въ Прилепъ открай време се е учило по български. Доказателства за това намираме въ живитѣ паметници — старците на 80—90 години, които четатъ и пишатъ по български, както и надписите на монастиритѣ, черквитѣ, гробищата, кѫдето личи се българско писмо.

Старовремските училища сѫ били килийни — изъ монастиритѣ: Трескаецъ, Свети Арангелъ, Чедренския (Мариово) и др., кѫдето сѫ се обучавали калугери, попове и дяци. Учебниците сѫ били: наустница, псалтиръ, апостолъ и евангелие. Покъсно се отварятъ частни училища изъ града, кѫдето сѫ се учили свещеници или миряни. Такива сѫ били: Ристе, Коте, Янко, Наумче, Здраве, Аце, Диме Плетварецъ, Аце Смичковъ, Димко Лазевъ, Хаджи Попо и др. Обучавало се по буквената метода. Писването на буквитѣ ставало на пъсъкъ, пепель или плоча.

Презъ 1842 г. били положени основите на първото общинско (народно) училище въ черковния дворъ, което било свършено въ 1843 година. То бѣ една грамадна сграда. Първите общински учители сѫ били пакъ нѣкои отъ частните лица, като Ристе, Коте, Хаджи Попо, Смичковъ и др. Обучението е вече бесплатно и пакъ по старата метода — буквената. По-късно почнали да уставятъ добре подгответи учители, като Жинзифовъ, Петър Орловъ, Димитъръ Миладиновъ, Григоръ Пърличевъ, К. Шапкаревъ и др. А въ 1858 год. уставятъ известния велешанецъ Юранъ хаджи Константиновъ — Джинотъ, който реформиралъ значително Прилепското училище. Неговиятъ замѣстникъ В. Кюрдалевъ внесълъ още по-голъмо подобрене въ учебното дѣло, като създадъ два курса: горенъ и доленъ, и се преподавало българска граматика, свещена история, числителница, земеопи-

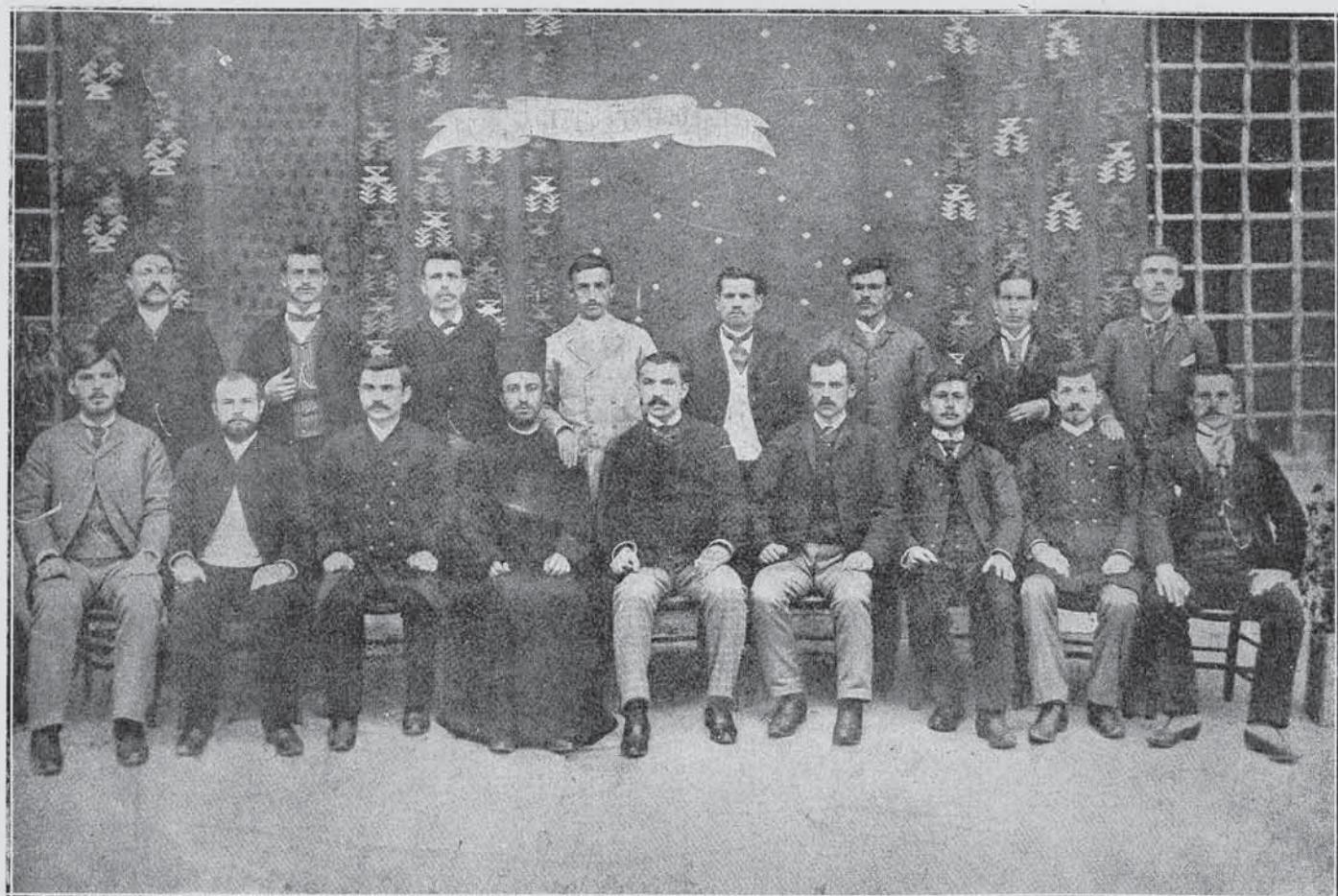
сание и катахизисъ. После идва учителът Никола Ганчевъ, който свършилъ Груевата школа въ Пловдивъ. Той учителствуvalъ 11 години: отъ 1866 до 1877 — до руско-турската война. Учебните предмети за горния курсъ били: турски езикъ, догматическо богословие, нравоучение, физика, анатомия, география. Обучението въ долния курсъ се водѣло по ланкастърската метода.

Насърдчена Прилепската община отъ бързия успѣхъ на училищата, замислюва да направи Прилепското училище разсадникъ за наука и просвѣта въ западна Македония, отгдѣто да излизатъ подготвени учители за градове и села. За тая цель

Обучаваните ученици презъ тая 1874/75 учебна година сѫ били около 660, съ 10 учителски сили, на които общината плащала 38,520 гроша.

Така учебното дѣло въ Прилепъ сешири и развива до 1881/82 учебна година, когато училищата ставатъ екзархийски съ голъмъ брой ученици и учители. Презъ 1865 г. прилепчани иматъ и девическо училище, начело съ първата учителка Недѣля Петкова.

Презъ учебната 1892—93 година централното мжжко училище брои 16 души учители съ директоръ известния прилепчанецъ Юранъ Бомболовъ и учители: Антонъ попъ Стоиловъ, Юранъ

Прилепските учители, въ Централното мжжко училище презъ 1892—93 учебна година. Въ първия редъ отлѣво къмъ дѣсно: Антонъ попъ Стоиловъ, Юранъ Янчулевъ, Спиро Мирчевъ, Свещеникъ Козма Георгиевъ, Д-ръ Юранъ Бомболовъ (Директорътъ), Пере Тошевъ, Даме Груевъ, Георги Трайчевъ и Никола Смичковъ. Въ втория редъ отлѣво къмъ дѣсно: Юранъ попъ Константиновъ, Недѣлко Дамяновъ, Илия Тошевъ, Илия Ивановъ, Никола Радославовъ, Константина Трифуновъ, Стойче Димевъ и Ангеле Воденичаровъ.

бива назначенъ за учителъ и директоръ Йосифъ Ковачевъ въ 1874 година съ 130 лири турски и безплатна квартира. Сега още повече се реформира училището. Всѣки учителъ си има отлѣнна класна стая. Учителите сѫ били 8 души. Открило се училище и въ Варошката махала. Набавили пособия и помогала. Въ учебната програма били застъпени предметите: аритметика и бухгалтерия, български и славянски езици, геометрия, география, естествена история, физика, българска история, църковна история, катихизисъ, методика за първоначално обучение, турски езикъ, гръцки езикъ, псалтики. А въ звукарското училище Ковачевъ пръвъ въвѣлъ звучната метода. После училището станало четирикласно и било първото срѣдно учебно заведение, на онова време, въ цѣла Македония.

Янчулевъ (сега лѣкаръ), Спиро Мирчевъ, свещеникъ Козма Георгиевъ (сега свещенослужителъ въ гр. Силистра), Пере Тошевъ, Даме Груевъ, Георги Трайчевъ, Никола Смичковъ (сега свещеникъ въ Прилепъ), Юранъ попъ Константиновъ, Недѣлко Дамяновъ, Илия хаджи Тошевъ, Илия Ивановъ, Никола Радославовъ, Константина Трифуновъ, Стойче Димовъ и Ангеле Воденичаровъ.

Презъ 1884/85 учебна година въ Прилепъ се откри и свещеническо училище, което поради интриги на патриаршията се премѣсти въ Одринъ. Презъ 1903—904 учебна година се откри стопанско девическо училище. Презъ 1908 г. се отвори и друго махаленско училище „Отецъ Паисий“, а покъсно се откри махаленско училище и на „Ридъ“.

Така развивайки се учебното дѣло въ При-

лепъ, Балканската война завари 6 межки и девически училища въ града, съ 37 паралелки, 18 учители, 22 учителки, 1183 ученици, 989 ученички — общо 40 учителски сили и 2172 учещи се.

Докрая на Балканската война презъ Прилепските училища бѣха минали: 4 народни представители, 8 публицисти, 5 живописци и композитори,

10 директори и училищни инспектори, 25 магистрати, съдии и адвокати, 10 по-висши чиновници по администрацията, 8 лѣкари, 4 инженери, 1 генералъ, 3 полковници, 4 подполковници, 2 капитани, 12 поручици, 14 подпоручици и повече отъ 200 души учители и попове и 1 митрополитъ.

Георги Трайчевъ.

Лямбе Блажевъ

1880—1921 г.

Лямбе Блажевъ е родомъ отъ с. Опейнца, Охридско, презъ 1880 год. Презъ Илинденското въстание той взема активно участие като четникъ и на 31. августъ 1903 г., въ сражението на мястостта „Рашани“, Охридско, бива раненъ въ дѣсната ръка, вследствие на което остана инвалидъ.

Следъ злополучния край на въстанието той, се легализира и започва търговия съ колониалъ въ гр Охридъ. Презъ 1915 г., когато българските войски бѣха предъ вратите на Охридъ, войници отъ отстъпващата сръбска армия разбиватъ магазина на Лямбе и го разграбватъ, като тамъ останали двама войници да строшатъ желязната каса. Неподозиратъ, че въ магазина му сѫ останали войници. Лямбе отива да види дали е останало нѣщо отъ стоката, обаче, тамъ заварва двамата сръбски войници, които разбиватъ, единиятъ съ съкира, другиятъ съ чукъ, касата му. Щомъ го виждаятъ, войниците се нахврлятъ върху Лямбе да го убиятъ, обаче, въ завързалата се борба, той сполучва да отнеме съкирата. И въ магазина се започва жестока борба, въ която Лямбе успѣва да убие войниците, следъ което той изнася труповете имъ и ги изхврля въ рѣката срещу „Чинаря“ (историческо дърво, което е просъществувало нѣколко вѣка).

Презъ 1918 г., още съ завършването на сръбите въ Охридъ, той бѣ заловенъ и осъденъ на 20 години тѣмниченъ затворъ за убийството на двамата сръбски войници, макаръ че той е бранилъ своя животъ и имотъ отъ двамата разбивачи на магазина му. Заедно съ него е билъ осъденъ, тоже

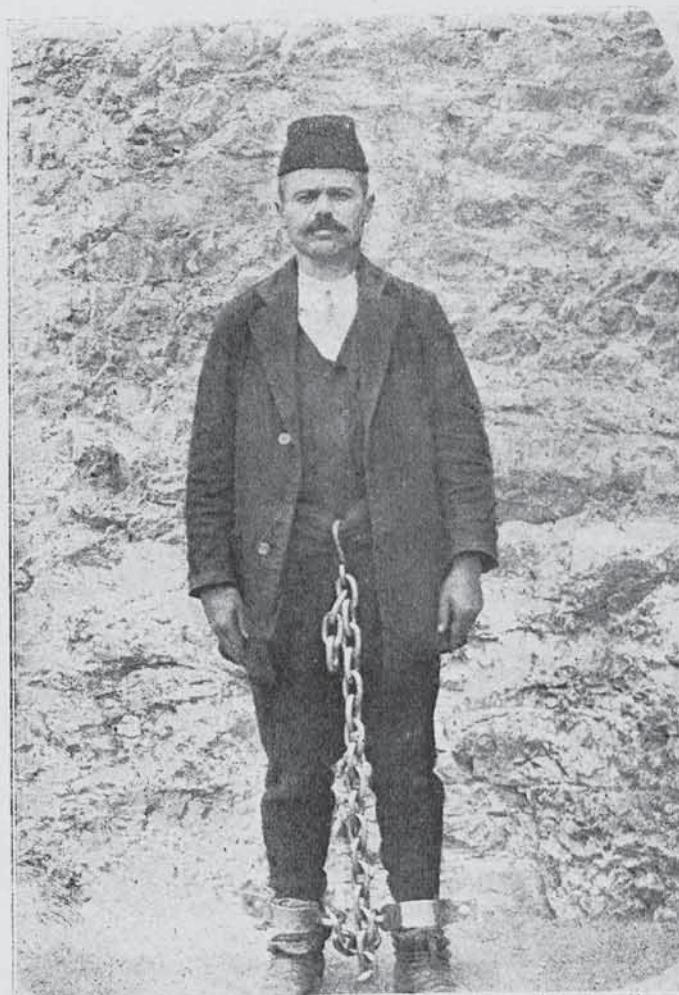
на 20 години, и младежътъ Филипъ К. Киприяновъ, отъ Охридъ, за голѣмото му „престъпление“, че билъ свалилъ отъ нѣкой магазинъ нѣкаква фирма, писана на сръбски езикъ. Когато дѣлото е било апелирано за намаление на казанието, Апелативниятъ съдъ, предъ който двамата осъдени сѫ се явили оковани въ пранги, ги е осъдили на смърть.

На 2. април 1921 г., сръбската власт оповестява, че въ мястостта „Ржча“ ще бѫдатъ публично застреляни двама престъпници за назидание. Сутринта рано Лямбе Блажевъ и Филипъ Киприяновъ биватъ изправени предъ единъ изкопанъ ровъ, пъленъ съ вода, и се дава заповѣдъ за застрелването имъ. Тогава Лямбе извиква съ високъ гласъ: „Не стига ли, че ме държате въ влаженъ затворъ три години, а и сега трѣбва да гнiesе тѣлото ми въ вода. Не искамъ да ми връзвате очите. Не ме е страхъ отъ вашите куршуми“.

Веднага се даватъ изстrelи и две тѣла падатъ въ пълния съ вода ровъ.

Макаръ че е доказана самозащитата срещу двамата сръбски войници на Лямбе Блажева, той е съденъ, осъденъ и впоследствие застрелянъ единствено за това, защото той е зеть на войводите Илия Йосифовъ и Наумъ Йосифовъ, отъ гр. Охридъ.

Макаръ че Лямбе Блажевъ остави жена вдовица съ 6 малолѣтни сирачета безъ всѣкакви срѣдства, сръбите не се задоволиха само съ убиването му, а и заставиха насилиствено съпругата му да внесе 6000 динара „ятакъ парасж“, задето Лямбе е „квартирувалъ“ три години въ затвора.

Лямбе Блажевъ на лобното място. Невъзмутимъ, той гледа съ еднакво презрение и съмъртвата, и своите джелати

Среци и познанства въ Цариградъ

(Изъ моите спомени)

Въ този грамаденъ градъ азъ никого не познавахъ. На кого можехъ да се открия? Кому можехъ да покажа пълномощното си отъ Централния комитетъ, за да ми даде съдействие и упътване?

Самъ седналъ въ сладкарницата на хотелъ „Македония“, съ чаша топло млѣко предъ мене,

мислѣхъ какъ да привлеча вниманието на съдържателя, за да заведа разговоръ съ него. Серизенъ човѣкъ не виждахъ. Шеташе едно младо момче, почти мой врѣстникъ, което съ една прекалена вежливостъ обслужваше на група турци, съ подпухнати очи, настѣдвали на съседната до мене

маса и потайно разговаряха нѣщо. Отъ една страна, умората отъ беспокойната и безсънна ноќь, отъ друга, тревогата предъ тая мъглива неизвестност, ме правѣха нервенъ — треперѣхъ католистъ. Ако въ тоя моментъ имаше предъ мене едно опитно набито полицейско око, жертвата му бѣше сигурана.,,

— А бе момче — най-после нервно извикахъ азъ — тукъ, въ тоя хотелъ, нѣма ли съдържатели да ми покажатъ стаята, въ която да си отпочина?

Младото момче се приближи до мене.

— Какво желаете, господине?

*
Леко почукване на вратата ме събуди.

— Влѣзъ!..

Въ стаята ми влѣзна Пеци съ единъ господинъ съ изпito лице, небрежно подстригана брада, на която цвѣтътъ не можеше да се опредѣли, съвсемъ оголяла глава и хлътнали очи — съ дълбоки бръчки отстрани. Балтонътъ му бѣше оръфенъ, съ кирлива яка, а вратовръзката му бѣше скъжана и безъ вкусъ вързана. Отъ началото помислихъ, че е нѣкой еврейнъ — полицейски шпионинъ. Но

Българи-заточеници въ островъ Критъ презъ 1919 и 1920 години.

— Дайте ми стая!

— Вървете следъ мене.

И когато се изкачихме горе, момчето ми рече:

— Всички долу сѫ полицейски! Цѣла ноќь сѫ правили безрезултатни обиски и сега треперятъ отъ нерви... Азъ трѣбва да имъ услужвамъ, да имъ угаждамъ.

— Ти кой си?

— Азъ съмъ Пеци, синъ на съдържателя на хотела.

— Но ти ми трѣбашъ! Азъ съмъ пратенъ при тебе...

— Разбрахъ... Лѣгай тука, почивай... Азъ после ще дойда и ще приказваме.

И той изкочи отъ стаята.

Азъ се съблѣкохъ, легнахъ въ топлото легло и унесено съмъ заспалъ...

когато Пеци ми каза, че този е „докторъ Малиновъ“, изведеннят очи свѣтнаха и азъ сега виждахъ друго яче: човѣкътъ бѣше съ благородна и измѣнена физиономия, по челото му се четѣше една ученостъ, хлътналитъ му очи издаваха една мѣдростъ, а небрежно подстриганата брада, кирливатата яка и изкривената вратовръзка сочеха, че това е човѣкъ на работата и на революционната мисъль, че е човѣкъ съ чиста душа, че не е суетенъ и не обърча внимание на външността.

— Заповѣдайте, господинъ докторе, седнете и азъ станахъ отъ леглото.

Пеци си излѣзе.

— Е, вие отъ Солунъ идвате, нали?

— Да, г. докторе!

— Имамъ известие. [Казвате се Антимъ Чакаловъ, нали?

— Да.

— Тежка задача ви предстои, господинъ Чакаловъ!

— Но вие не ще ме оставите самичъкъ, господинъ докторе...

— То се знае!

— Благодаря.

Сега ще тръбва да вг запозная съ наши българи и да ги въведа въ обществото на македонците, повечето от които сът мълъкари и градинари, но добри българи. Ще ги представя на нашите чиновници при агенството ни (тогава въ Цариградъ нѣмаше легация); ще ги запозная съ ученици отъ лицето почти ваши връстници; ще ги заведа при Езарх — въобще въ късно време ще се опознаете добре съ Цариградъ.

А за канала подъ банката и дума даже не отвори.

Рано е да се говори на тая тема, помислихъ си азъ, и веднага попитахъ доктора:

До Солунъ, Битоля и Охридъ презъ 1904 година

[Продължение отъ книга 2 (32) и край]

На всички зададени въпроси отговаряхъ спокойно, отривисто, въздържано. И когато свършихъ отговора на последния му въпросъ, той, усмихвайки се, ми каза: „Азъ зная, кой си ти, съ какво се занимавашъ въ София и за какво си дошелъ тукъ; зная всичко и те съветвамъ още утре да напуснешъ града; ако не сторишъ това, не отговаряй за живота ти. Дефъ оль баша мж!“ (Махай се отъ главата ми!) — бѣха последните ми думи.

Отъ сведенията, които имахъ, каймакамътъ Мехди бей Фрашери е билъ високо интелигентенъ и честенъ албанецъ (сега той е албански министъръ на Националната икономия въ Тирана). Азъ му благодарихъ за вниманието и предупреждението и се раздѣлихъ съ него при обещанието, че ще изпълня искането му.

На другия денъ, ведно съ Наумъ Арнаудова, заминахъ за Битоля, сега зорко вече следенъ отъ тайната турска полиция.

По настояването на Павелъ Христовъ и на Никока Гъркова, решихъ да остана въ Битоля нѣколко дни, дордете се получатъ решенията на конгреса на ВМРО, станалъ въ Мариовско.

Въ сѫщия денъ, късно презъ нощта, бѣхъ повиканъ и щателно разследванъ отъ градоначалника на Битоля въ присъствието на двама полицаи, които презъ цѣлия разпитъ не снимаха очи отъ мене и ме фиксираха.

Най-сетне разпитът свърши и следъ кратко съвещание на тримата полицаи азъ бѣхъ освободенъ.

Презъ една полунощъ, когато се върнахъ въ хотелъ „Солунъ“, заварихъ да ме чакатъ Павелъ Христовъ, Аце и Панче Дореви, Никола Гърковъ, Наумъ Арнаудовъ и Хаджиията. Разправихъ имъ за разпита, за мнението на градоначалника относно хотелъ „Солунъ“, който, при разпита ми, го нарече „комитски хотелъ“, и за решението ми да замина за Солунъ още на другия денъ.

На другия денъ, рано сутринта, заминахъ за Солунъ, гдето тръбваше да се информирамъ по-подробно относно отговора, който чакахъ отъ Централния комитетъ на ВМРО.

Щомъ пристигнахъ въ Солунъ, още сѫщата вечеръ въ една турска гостилиница срещнахъ Д-ръ Георги Николова, мой съгражданинъ, другъ отъ детинство и съученикъ отъ гимназията.

— Вие отгде сте родомъ, господинъ докторе?

— Азъ съмъ родомъ отъ Пловдивъ, свършихъ медицина въ Русия. Напоенъ тамъ съ революционни идеи, дойдохъ тукъ да държа колоквиумъ, за да имамъ право да бъда лъкаръ въ Турция и ще се установя въ нѣкой градъ на Македония, или ще остана на практика тукъ. Ще бъда винаги на разположение на Централния комитетъ. Доволенъ ще бъда само тогава, когато съмъ впрегнатъ всецѣло въ колесницата на народното дѣло...

Какъ сладко ми звучеха тия слова!...

Докторътъ стана правъ и рече:

— Хайде сега да излѣземъ малко, за да видишъ отчасти нощния Цариградъ и утре ще продължимъ.

Ние излѣзохме на голѣмата улица на Пера и потънахме въ грамадната рѣка отъ хора...

Александъръ Кипровъ.

Николовъ бѣ лъкаръ въ гр. Скопие. При пътуването ми отъ Зибевче за Солунъ, отъ гара Куманово за Скопие се настани въ нашето купе единъ младъ скопянинъ-шивачъ. Нему бѣхъ далъ моята визитна картичка да я предаде на Д-ръ Николова въ Скопие съ братски поздрави, привѣти и благопожелания. Д-ръ Николовъ ми разправи следната история за тази картичка:

Единъ денъ тръбвало да се спасява отъ преследване на турска полиция дошлиятъ въ Скопие нелегалъ македонски деецъ Шумановъ, на когото въ София, като касиеръ на Върховния комитетъ, често услугвашъ съ пари.

Д-ръ Николовъ го прибира въ къщата си, като му отстъпва на разположение гостната стая. Тукъ на масата Шумановъ намира моята визитна картичка и, за благодарностъ къмъ доктора, който му спасява живота и го укрива, Шумановъ взима картичката и я изпраща на Централния комитетъ въ Солунъ съ бележка, какво докторътъ, председателъ на Скопския окръженъ революционенъ комитетъ, е въ сношение и връзки съ върховиста Георги Бѣлевъ. Председателътъ на Централния комитетъ, г. Димитъръ Мирчевъ, макаръ и да знаеше много добре, като мой и на Д-ръ Николова съученикъ въ Солунската гимназия, за нашето дружество и съгражданство, спешно извикалъ доктора въ Солунъ, гдето го подложилъ на разследване и следъ това му предложилъ да напусне Скопие и да отиде като лъкаръ въ гр. Воденъ. Д-ръ Николовъ не се подчинилъ на тая заповѣдъ, понеже, както самъ ми заяви, Скопскиятъ, Битолскиятъ и Сѣрскиятъ революционни окръзи съ били независими въ своето вътрешно управление отъ Солунския комитетъ. Когато пъкъ стана дума за моята мисия и за спирането ми въ Солунъ да чакамъ отговора на Централния комитетъ по тая мисия, докторътъ ми каза: „Не губи времето си въ чакане на отговора, защото Организацията сега се урежда и поставя на новитѣ начала, поради което отговоръ на референдума, ако е направенъ такъвъ, не ще може никой да даде въ такова време; пъкъ и самъ виждашъ, какви глупости вършатъ тукъ Мирчевци и Попъ Коцовци по поводъ на твоята невинна картичка“...

Отъ това, чо чухъ отъ Д-ръ Николова, а и

Стойо Лазаровъ

Между многообразните и скажи жертви на турската тирания бъ и Стойо Лазаровъ. Той се роди въ с. Годлево (Разлошко) на 15. ноември 1878 година, въ време на Разложката буна, когато разложани съ оржжие въ ръка поискаха да отхвърлятъ турското иго.

Единствено любимо чедо на дълдо Лазко Сланчовъ и баба Парашкова, Стойо е бил отглежданъ съ голѣми грижи, старания и любовь.

На 7-годишна възрастъ той постъпилъ въ селското училище и завършилъ основното си образование. Баща му искалъ да продължи образоването си и затова го изпратилъ въ класното училище въ Банско, дето свършилъ III. класъ. Миль въ обносокъ си, откровенъ и сърдеченъ, той още като ученикъ е билъ обичанъ отъ своите съученици-другари.

Стойо ималъ горещо желание да продължи образоването си въ по-голѣмо училище, ала баща му не могъль да се раздѣли съ единственото си мжжко чедо, затова Стойо става учителъ въ с. Годлево и следъ това въ с. Якоруда. Като учителъ, народътъ го обикналь заради благия му характеръ и трудолюбие. Около 1895 година революционните идеи си пробиватъ путь въ Разложко. Основитъ на ВМРО сѫ поставени. Въ редоветъ единъ по единъ влизатъ всички по-събудени и интелигентни синове на Разлога. Нѣщо тайнствено и велико се работи, но всѣки мѣлчи и върши съ себеотрицание и идеализъмъ възложената му мисия срещу турското иго. Стойо не остава далечъ отъ революционната вълна. Той е вече въ редоветъ на борците и съ пъленъ идеализъмъ се предаде да служи всецѣло на народното дѣло.

Презъ 1896 година дохажда за учителъ въ Банско Гоце Дѣлчевъ, който съ своя примѣръ и пламенно слово тласна революционното дѣло много напредъ. Въ кжко време той обиколилъ по-главните селища въ Разлога и засили повече редоветъ на ВМРО. Стойо се срещна съ Гоцето и въ него още повече и още по-много започна да гори памѣкътъ на революцията. Като учителъ Стойо неуморно работи между селяните, броди отъ село на

село безъ страхъ и съ пълна вѣра за тържеството на дѣлото — свободата на родината.

Гоце напусна учителството и се вести съ чета въ Пирина. Четитъ почнаха вече по-често да кръстосватъ Пирина и селата. Стойо ги посрѣщаше и изпращаше. Той ги водѣше отъ село на село, той се не дѣлѣше отъ тѣхъ. Високъ и снаженъ, като че бѣше опредѣленъ отъ провидението за водачъ на борците. Изоставилъ своите частни интереси, той напълно бѣше плеченъ отъ революционната борба, кжшата му бѣше свърталище на четитъ, той не се дѣлѣше отъ тѣхъ и бѣше въ постоянно движение по села и планини.

Турските власти подушаха това. Често обискираха кжшата му и търсѣха случай да го залозятъ. Той бѣше вече повече по горитъ. Живѣше само за дѣлото и чакаше великия денъ за разплата. Уви! Стойо не можа да дочека Илинденъ. Само единъ месецъ преди това той падна убитъ отъ турските жандарми. Презъ м. юни въ Годлево бѣ пристигнала чета и настанила въ кжшата на Стойо. Турцитъ подушватъ това и на 28. юни 1903 год. заграждатъ селото и искатъ да заловятъ Стойо. Четата не била вече въ селото, но Стойо, като вижда опасността, решава да избѣга. Съоржие вържка, той се опита да си пробие путь, но попада на засада отъ жандарми, които го убиха подъ селото, при селската чешма. Вестъта за убийството се

разнесе като мълния изъ цѣлото село. Всички селяни безъ изключение се събраха вмigъ и, плачейки, гласно проклинаха злодейтъ. Озвѣренитъ жандарми, обаче, биеха немилостиво когото стигнѣха и когото срещнѣха. На другия денъ Стойо бѣ погребанъ въ църквището „Света Недѣля“, при стечението на цѣлото село. На гроба му и сега стои надписъ: „Тукъ почива Стойо Лазаровъ, убитъ отъ турските жандарми“.

Цѣлиятъ Разлогъ оплака ранната смърть на Стойо. Той бѣ любимецъ на всички заради заслугите му като учителъ, агитаторъ, революционеръ водачъ на четитъ и преданъ деецъ въ неравната борба срещу петь вѣковното иго.

Вѣчна паметъ на незабравимия герой и поклонъ предъ дѣлата му.

Л. Т.

помолихъ хотелиера Василь Мончевъ да съобщи това на Димитъръ Мирчева.

Така свърши моята важна мисия въ Македония . . .

Г. Ив. Бѣлевъ.

отъ това, че турската власт вече ме следѣше на всѣка стѣнка, убедихъ се, че стоенето ми въ Солунъ и Македония е безполезно и опасно не само за мене, но и за хората, съ които се срѣщахъ; затуй на другия денъ, рано, заминахъ за София, като

Изъ революционнитѣ борби въ Паякъ планина

Македония е страна съ твърде разнообразна повърхнина. Многобройнитѣ ѝ планини, които се простиратъ въ разни посоки, както и многобройнитѣ рѣки съ притоцитѣ имъ, правятъ повърхнината на Македония твърде разнообразна и я подразделятъ на множество подобласти, всѣка отъ които носи свое име. Броятъ на тѣзи подобласти достига до 50. Тѣзи подобласти по чисто орографски причини представляватъ нѣщо като географско цѣло, та поради това и населенията имъ се отличаватъ едно отъ друго както по своя типъ, носия и диалектъ, тѣй и по занятие. Поради това изучаването природата, живота и миналото на всѣка македонска подобласть представлява наученъ интересъ и всичко каквото би се писало за тѣхъ, е приносъ къмъ географията и историята на Македония.

Една отъ многото македонски подобласти е *Боимія*, която се включва между два голѣми планински клона на Паякъ планина.

Тукъ, въ тази подобласть по Паякъ планина, се е развивала революционната борба на македонските българи съ такава епичност, се каквато тя се изрази и по другите македонски подобласти. Изнасянето на тѣзи борби представлява приносъ къмъ революционната епоха отъ историята на македонския българинъ.

Тѣзи борби сѫ толкова поинтересни и по-сложни, защото нашата подобласть е най-прѣкъя хинтерландъ на Солунъ, който, както за турцитѣ, тѣй и за гърцитетѣ, представляше една най-важна етническа и военна база. Освенъ това, чрезъ Паякъ планина Солунъ и Солунското поле, както ще видимъ по-долу се свръзватъ съ другите подобласти въ срѣдна и западна Македония. Поради това, налага се да се направи бѣгло описание на Паякъ планина, за да видимъ връзката ѝ съ другите македонски планини и подобласти.

Паякъ планина.

Паякъ планина е най-южната отъ планините, които се простиратъ край дѣсния брѣгъ на р. Вардаръ. Тя се обрамжда на югъ и югоизтокъ отъ Солунското поле, на западъ отъ Ениджевардарското блато и Мъгленската котловина, на изтокъ отъ последния Вардарски проломъ и отъ Циганска клисура (ченгене боазъ), а на северъ тя се свръзва съ Кожухъ и Нича планина. Съ последните планини тя се свръзва съ северния си склонъ, който се именува *Скриена* и който къмъ срѣдата е по-низъкъ. Тукъ е седловината „Сархади-легенъ“, презъ която се минава отъ Мъгленията за Гевгелийската котловина и Горна Боймія, която се обрамжда отъ Кожухъ, Градешката и Фурка планини. Чрезъ сѫщия клонъ се навлиза въ Кожухъ и Нича, а оттамъ въ Мариовско, Леринското, Битолското и Прилепското полета.

На югъ Скриена се съединява съ други три Паячки клона: Паякъ, Погледъ и Гандачъ, които въ разни посоки постепенно се снишаватъ лѣчебнообразно къмъ съседните полета и котловини, та по такъвъ начинъ Паякъ планина се спуска къмъ Бѣломорските низини като сѫщинска тераса, откъдето се наблюдаватъ тѣзи низини, и доминира надъ тѣхъ. Планината е добре залесена съ широколистни букови, чемширски и кестенови гори. По нея има обширни и тлѣсти пасбища, по които пасатъ многобройни стада отъ дребенъ добитъкъ. Паякъ планина е изворъ на многобройни рѣки. Населена е до билото ѝ съ доста голѣми селища — главно български и нѣколко влашки. Само съ северните

Отпразнуването на празника Богоявление въ гр. Леринъ презъ 1903 година. Хвърлянето на кръста въ Леринската рѣка.

склонове на Гандачъ сѫ разположени турски села, най-главни отъ които сѫ Маядагъ, Карасинанци и Махалитѣ. Обаче, селата по Погледъ и Паякъ и котловините между тѣхъ сѫ чисто български.

Между Гандачъ и Погледъ, които образуватъ една доста голѣма триъгълна долина, е Долна Боймія, съ главенъ центъръ Гумендже и 30 села, отъ които 25 сѫ чисто български, едно смѣсено (турско-българско) и 4 чисто влашки.

Тукъ, въ долна Боймія, населението още презъ 1852 г. бѣ почнало борба съ гърцизъ за национална еманципация — за българска черкова и училище.

Въ борбата си за църковно-училищни права това население прояви удивителна упоритостъ, въпреки жестокостите, на които е било то подхвърляно отъ страна на грѣцките владици и тѣхните ордия, както и отъ страна на турското правителство и настанилиятѣ се по Солунското поле неканени гости — арнаутите. Тѣзи последните въ качеството си на селски бегове и субаши или като овчари бѣха станали истинска напастъ за населението въ Боймія, малтретирали го и ограбвали го денонощно. Това положение на българите го е революционизирало и на църковното си освобождение отъ грѣцката патриаршия то е гледало

като на предпоследенъ етапъ за политическото си освобождение. Това несносно положение е било причина, то да излжчи изъ своята срѣда още въ началото на миналия вѣкъ, па и по-рано, народни защитници — хайдути, които сѫ бродили по Паякъ планина и сѫ отмъщавали на золумджийтѣ турци. Такива хайдути тукъ сѫ върлували докъсно, до основаването на ВМРО, нѣкои отъ които тя привлѣче въ своите редове, като нелегални работници.

Боймия е въ непосрѣдно съседство съ столицата на Македония — Солунъ, дето презъ 1893 г.

преждение: „Хората около Екзархията гледатъ на носителитѣ на революционата идея като на *сепаратисти*. Но — добави той — ние не сме никакви сепаратисти, макаръ и да сме за автономията на Македония. Чрезъ автономията на Македония по-леко ще може да се постигне освобождението на българитѣ, които сѫ останали подъ турско робство.“ При раздѣлата ни му заявихъ, че предвидъ на това, че следъ 3—4 дена ще трѣбва да замина за Цариградъ, дето се учехъ, не ще ми е възможно да основа група въ града* нї, а му обе-

Четата на Велешкия войвода Симеонъ.

се положиха основитѣ на Вътрешната македонска революционна организация.

На следната 1894 г., нѣкои отъ учителитѣ въ Ениджевардарското класно училище вече бѣха посетени въ „дѣлото“ и членуваха въ ВМРО. На другата 1895 г., на 15. августъ, по случай храмовия празникъ, пристигна въ Гумендже Григоръ Мокревъ, учителъ въ класното училище въ Ениджевардаръ, съ когото въ продължение на три дни имахъ възможность да се срещна нѣколко пъти. Преди да си замине, той ме хвана подрѣка и съ думитѣ: „ела бе черногорецо“, ме отведе въ стаята си, дето квартируваше. Тамъ той ме посвети въ дѣлото и ме покрѣсти, като ме задължи да работя между другаритѣ си, като добритѣ и буднитѣ ги организирамъ въ крѫкоци. Въ сѫщото време той ми направи следното преду-

щахъ това да направя въ Цариградъ между другаритѣ си.

На следната ваканция въ града вече заварихъ основано ядро, начело на което бѣха Ичко Катранковъ и Гоце Имовъ.

Съ последния често се срѣщахме и говорѣхме по дѣлото, размѣнявайки си книжки за четене. Помня, азъ му бѣхъ далъ книгата „Бащи и дѣди“, която остана у него, за да биде прочетена отъ други.

Презъ м. февруари 1897 г., основаниетъ крѫжокъ въ Цариградската семинария по доносничество бѣ разкритъ и азъ съ петима другари бѣхъ изключенъ. Прибрахъ се въ родния си градъ, кѫдето главниятъ учителъ Александъръ Чакъровъ вече бѣше разширилъ крѫжока въ града и вече бѣ посветилъ нѣкои селски учители.

(Следва)

Христо Шалдевъ